

Виявлення ядер у структурі ландшафтного покриття за біологічним показником є актуальним питанням для багатьох наук, зокрема його вивченню присвятили свої роботи видатні палеогеографи, ботаніки, геологи, фізико географи та ландшафтознавці. Важливим це питання залишається для розвитку науки на сучасному етапі, адже, виділення ядер концентрації біорізноманіття та реліктової флори дозволяє деяким чином доповнити план проекту екологічної мережі та внести корективи у формування природно-заповідного фонду України.

Література:

1. *Дідух Я.П.* Географічний аналіз флори: минуле, сучасне, майбутнє //Український ботанічний журнал, 2007, т. 64, № 4 - С. 485 – 507.
2. *Дорфеев П.И.* Неогенове и четвертичные флоры юго-востока европейской части СССР.- Л.: Изд-во АН СССР, 1951. – 234 с.
3. *Клепов Ю.Д.* До історії рослинного вкриття України //Четвертинний період. – К., 1931. – Вип.. 1-2. – С. 123-151.
4. *Клепов Ю.Д.* Основные черты развития флоры широколиственных лесов европейской части СССР //Материалы по истории флоры и растительности СССР,1941, т. 1. – С. 183-255.
5. *Комаров В.Л.* Учение о виде у растений. – М.: Изд-во АН СССР, 1940. – 244 с.
6. *Комаров Н.Ф.* Этапы и факторы эволюции растительного покрова черноземных степей //Зап. Всесоюз. геогр. о-ва СССР. Нов. сер., 1951, т. 13. – 326 с.
7. *Лавренко Е.М.* Леса Донецкого кряжа //Почвоведение. – 1926. – Вып. 3-4. – С. 49-66.
8. *Лавренко Е.М.* Рослинність України //Вісник природознавства. – 1927. – Вип. 1-2. – С. 1-41.
9. *Лавренко Е.М.* Лесные реликтовые (третичные центры) между Карпатами и Алтаем //Журн. Рус. ботан. о-ва. – 1930. - Т. 15, № 4. – С. 351-363.
10. *Матошко А.В., Чуğunний Ю.Г.* Днепровское оледенение территории Украины (геологический аспект). – Киев: Наукова думка, 1993.
11. *Паранько І.С., Ярков С.В.* Геолого – географічна історія України: Навчальний посібник. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2006.
12. Расселение растений и вопросы палео- и био- географии / *Удра И.Ф.* – Киев: Наук. думка, 1988. – 200 с.

Summary:

O.Rotanyk. THE DISTINGUISHING IN LANDSCAPE SPHERE NUCLEUSES BY BIOLOGICAL INDEX.

The article is dedicated to the investigation the nucleuses in landscape structure of Ukraine. Was observed the question of migration and concentration of biological substance in landscape sphere.

Надійшло 06.10.2008р.

УДК 911.3

Вікторія БОНДАР

АНТРОПОГЕННІ ЗАПОВІДНІ ОБ'ЄКТИ ЖМЕРИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Антропогенні заповідні об'єкти (АЗО) з кожним днем набувають значної наукової, естетичної, пізнавальної та виховної цінності не лише в межах тих населених пунктів, в яких вони розташовані, але й на території такого регіону, як Поділля. Крім того, ними можна значно розширити природно-заповідних фонд.

Дослідження, що стосуються АЗО Поділля, їх виділення в окремий клас заповідних об'єктів, беруть початок у працях Г.І. Денисика [2], який їх ділить на три підкласи: власне антропогенні, ландшафтно-інженерні та ландшафтно-техногенні системи. Аналогічні розробки, що стосуються індустріальних об'єктів, які потребують заповідання, є у працях Ю.Г. Тютюнника [5], В.Л. Казакова [4], М.Г. Демчишина, О.М. Беспалової, О.М. Анацького, Т.В. Кріль [3].

Дослідити АЗО Жмеринського району з метою їх заповідання та оптимізації туризму на Поділлі.

У процесі розробки єдиної системи заповідних об'єктів Поділля, крім окремих антропогенних заповідних об'єктів, можна виділити низку комплексів, які в силу історико-географічних умов можуть займати й поселення. Вони, в свою чергу, виступатимуть своєрідними вузлами АЗО Поділля, де представлені майже усі об'єкти трьох основних класів антропогенних заповідних об'єктів.

Унікальним у цьому відношенні є село Межирів, що знаходиться у межиріччі Рову і Думки. Тут рідко можна побачити юрбу галасливої молоді чи переповнений автобус заклопотаних мешканців, що повернулися в базарний день із Жмеринки... Мало хто повірить, що на місці цього села із розмитими дорогами було місто, де "кипіло" життя.

Письмові документи про Межирів датуються XVI століттям [1]. В цей час тут було споруджено замок, залишки якого й досі називають замчиськом. До кінця XVI ст. Межирів був багатолюдним поселенням, котрому у 1591 р. даровано магдебурзьке право і право на самоуправління. Це був час найбільшого розквіту міста (Вінниця на той час таким правом не користувалась). У 1612 р. Межирів розорений татарами, але київський воєвода Жолкевський сприяв його відновленню, причому були відновлені колишні привілеї міста і даровані нові. З 1640 р. Межирів стає ареною багатьох битв; ним володіють то козаки, то поляки, то росіяни, то турки. Кожного разу містечко піддавалось значним спустошенням.

Створення перших ландшафтно-інженерних (ЛІС) та ландшафтно-техногенних систем (ЛТС) у Межиріві пов'язано з ім'ям Андрія Орловського, який у 1780 році придбав Межирівський маєток у Потоцьких і збудував тут винокурний завод, паперову фабрику і одночасно костюл (рис. 1).

Костюлу близько 300 років і діяв він до 1945 року. Тепер він, як самотній відблиск минулого, височіє без стелі і даху, яку зняли в 1953 році для господарських потреб місцевого колгоспу. Неподалік нього – синагога, зруйнована ще у війну. Лиш одна православна церква встояла перед усіма потрясіннями.

Така різноманітність культових споруд (як приклад ЛТС) пояснює той факт, що Межирів населяли люди різних релігійних поглядів.

Можливо, місто розвивалося б і далі, та будівництво (понад сто років тому) залізниці через Жмеринку поступово віддаляло від нього жителів і переміщувало торгівельні центри до зручних шляхів сполучення. Справжній занепад Межирова почався після війни.

Підземна частина Межирова перекопана численними ходами, які є причиною провалів землі в селі, в результаті чого утворюються ями, які люди засипають сміттям. Зараз це село «вмирає», залишилися лише пенсіонери й дачники. Важко повірити, що сто років тому тут разом жили українці, поляки та євреї.

Рис.1. Руїни костюлу

На території, що прилягає до міста, є ще один унікальний об'єкт, що доповнює перелік ландшафтно-техногенних систем, – пам'ятник археології – вали Скіфського

городища (поселення трипільської культури) (рис. 2), а біля Станіславчика ще й досі височить козацька могила – свідок відчайдушної боротьби українського народу за волю, незалежність. Саме тут пролягав давній Кучманський шлях, яким татарські загарбники йшли в глибини Поділля.

Рис.2. Старовинне городище. Околиці Межирова

Доповнюють перелік антропогенних заповідних об'єктів ландшафтно-техногенні системи села Чернятин, що розташоване на правому березі річки Рів, за 16км від Жмеринки. Час заснування поселення датується XVII століттям. Перлиною цього невеличкого поселення є парк площею 31га. Він є одним із найдавніших пейзажних парків Вінниччини, заснований у 1814 р. садівником-пейзажистом Діонісієм Маклером, з каскадом невеликих ставків.

Насадження парку налічують понад 100 видів дерев і чагарників. Унікальною є алея 300-річних дубів, велетенські екземпляри тополі сріблястої, що досягають 5-6м в товщину, білі тополі, катальпа, форзиція, тамарикс. До 1980 року парк прикрашав найстаріший і найпривабливіший об'єкт живої природи, так званий “Дуб Пушкіна”, який в обхваті сягав 9м, мав вік більше 500 років, крона – біля 30м. Дерево асоціювалося з поемою О.С. Пушкіна “Руслан і Людмила”, що і сприяло виникненню його назви. Руками небайдужої до відновлення пам'яток природи молоді було посаджено молодий саджанець у пні славнозвісного велета.

Окрасою парку є палац Вітославських-Львових (рис. 3), збудований у неоготичному стилі. Існує думка, що автором готичного стилю фасаду палацу міг бути польський архітектор Генріх Іттар. Зараз тут базується Чернятинський аграрний коледж, завдяки чому, мабуть, палац є досить доглянутим і обжитим.

Рис.3. Палац Вітославських-Львових (с. Чернятин)

Прикладом ландшафтно-інженерних систем у Чернятині слугує збудований у 40-х роках XIX ст. цукровий завод, який потім був переобладнаний на пивоварний завод, що проіснував до 1927 року. До цього часу завод набув популярності, успішно конкуруючи на пивоварному ринку.

Оригінальним і цікавим осередком АЗО є село Северинівка, розташоване за 15 км від Жмеринки. Важко знайти в Україні село, яке було б сплановано так геометрично правильно: вулиці перетинаються під прямим кутом або не перетинаються взагалі. Ландшафтно-техногенні системи (ЛТС) тут представлені палацом Северина Орловського, збудованим кріпаками у 1810р (рис. 4).

Рис.4. Палац Северина Орловського в с. Северинівка

Палац характеризується прямолінійністю і деякою сухістю архітектурного ансамблю. Привертає увагу відвідувачів розкішна зелень парку, який закладено у 1814 році уже згадуваним садівником Діонісієм Маклером. Характерним почерком майстра є те, що він, не порушуючи природного ансамблю місцевості, проектує парки, вносить лише деякі доповнення. У Северинівському парку є природні камені-скелі, які сьогодні місцеві жителі називають каменями Зустрічі, Кохання, Розлуки. На жаль, зникли з паркових галявин пробкові дерева, які ще на початку XX ст. радували прохолодою крон. Кілька пробкових дерев залишилось в урочищі Козацька долина, що знаходиться у двох кілометрах від села.

Зоофітологічна група власне антропогенних заповідних об'єктів представлена трьома дубами-велетнями (їх вік – 300 років), які знаходяться за Війтівським лісом.

Прикладом гідрологічної групи власне антропогенних заповідних об'єктів можуть слугувати цікаві ставки, такі як Грицеве море, Гаврилів та Колгоспний.

Белігеративна група ЛТС представлена “Турецько могилою”, що розташована на південному сході села. Нині це невеликий горб, а колись, за довідками місцевих жителів він мав висоту 12м.

Перелік ЛТС села доповнюють руїни “водяного” млина (рис. 5), зведеного у другій половині XIX ст. Це масивна триповерхова споруда, складена з природного каменю з кованими розтяжками, вікна та двері якого обрамлені вузькою червоною цеглою.

Наступним прикладом найчисленнішого класу АЗО ландшафтно-інженерних систем є палац у селі Носківці, збудований у XVII ст. у романському стилі за проектом невідомого архітектора. Він має арочний в'їзд та підземний хід. Поблизу розташовувався великий манеж. У 1999 році внаслідок пожежі основна частина палацу зазнала значної шкоди і чекає реставрації. Тепер манеж і парк оточує садибний парк. Чотири дерева занесені до реєстру заповідних об'єктів Вінницької області (бук червонолистий та зелений, плакучий ясен та

Веймутова сосна висотою до 30м, товщиною до 1м та віком до 200 років). До 1926 р. Носковецький парк займав значно більшу територію; дві третини парку вирубали.

Рис.5. Залишки “водяного” млина поблизу с. Северинівна Жмеринського району

Потужним осередком антропогенних заповідних об’єктів є містечко Браїлів. До найвідоміших ландшафтно-техногенних систем відносимо Браїлівський замок, побудований в 1440. Він зазнав багато руйнацій і перебудов. Після турецької навали існувала заборона на реконструкцію замків. Тож руїни Браїловського рушилися, доки ними не заволоділи магнати Потоцькі. Вони відбудували замок і так він простояв до 1790р. При замку існували потаємні підземні ходи, один з яких вів до костелу, а інший до монастиря. Зараз на території колишнього замку знаходиться соко-морсовий завод.

Вдало доповнює перелік ЛТС Браїлівський монастир. У 1740 р. його розпочав будувати Францишек Потоцький, а завершив Станіслав Потоцький. Він має типову композицію: костел і приєднаний до нього з боку хору корпус келій. Однак костел має вигляд дещо нетрадиційний. З північної сторони при вході здіймається дзвіниця, що своєю багатогою пластикою і великими нішами, швидше нагадує пишну палацову башту в стилі бароко. В склепінчастих перекриттях зроблено овальні ніші – дзвони тут звучали по-особливому. В прозрічастому малюнку кованих поручнів другого ярусу дзвіниці центральне місце займає зображення семикінцевого хреста під короною – гербу Потоцьких, переробленого після переведення монастиря в православний старообрядний хрест. Браїлівські розписи монастиря славились далеко за межами міста. Виконав їх наприкінці XVIII ст. фарбами штукатуркою художник-монах Йосип Прахтль на замовлення Франциска Потоцького. На жаль, їх сюжетні декоративно-орнаментальні мотиви збереглися погано. Зараз фрески частково реставровані. Після польського повстання 1831р. монастир було переведено в православний Троїцький, а тому були внесені деякі корективи в архітектуру будівель. У зв’язку із відходом у 1793 р. Поділля до складу Росії, у 1832 р. з Браїлівського монастиря виселили католицьких монахів, а православна церква почала клопотання про перехід Вінницького жіночого монастиря в Браїлів.

Найвидатнішим періодом в історії Браїлова стало XIX століття. У 1868 році інженер-будівельник залізничних доріг Карл фон Мекк отримує у володіння Браїлівський маєток (рис. 7). Сімейство приділяло велику увагу благоустрою міста. Розвиток господарства також досяг високого рівня: товари вмілих браїлівських ремісників користувалися великим попитом. У цей же час був організований військовий лазарет, побудована невелика церква Усіх Святих, Кам’яна каплиця на Москалівці. Надія Філаретівна фон Мекк найняла садівників для створення великого парку і догляду за ним. Три штучних озера гармонійно

вписалися в міський пейзаж.

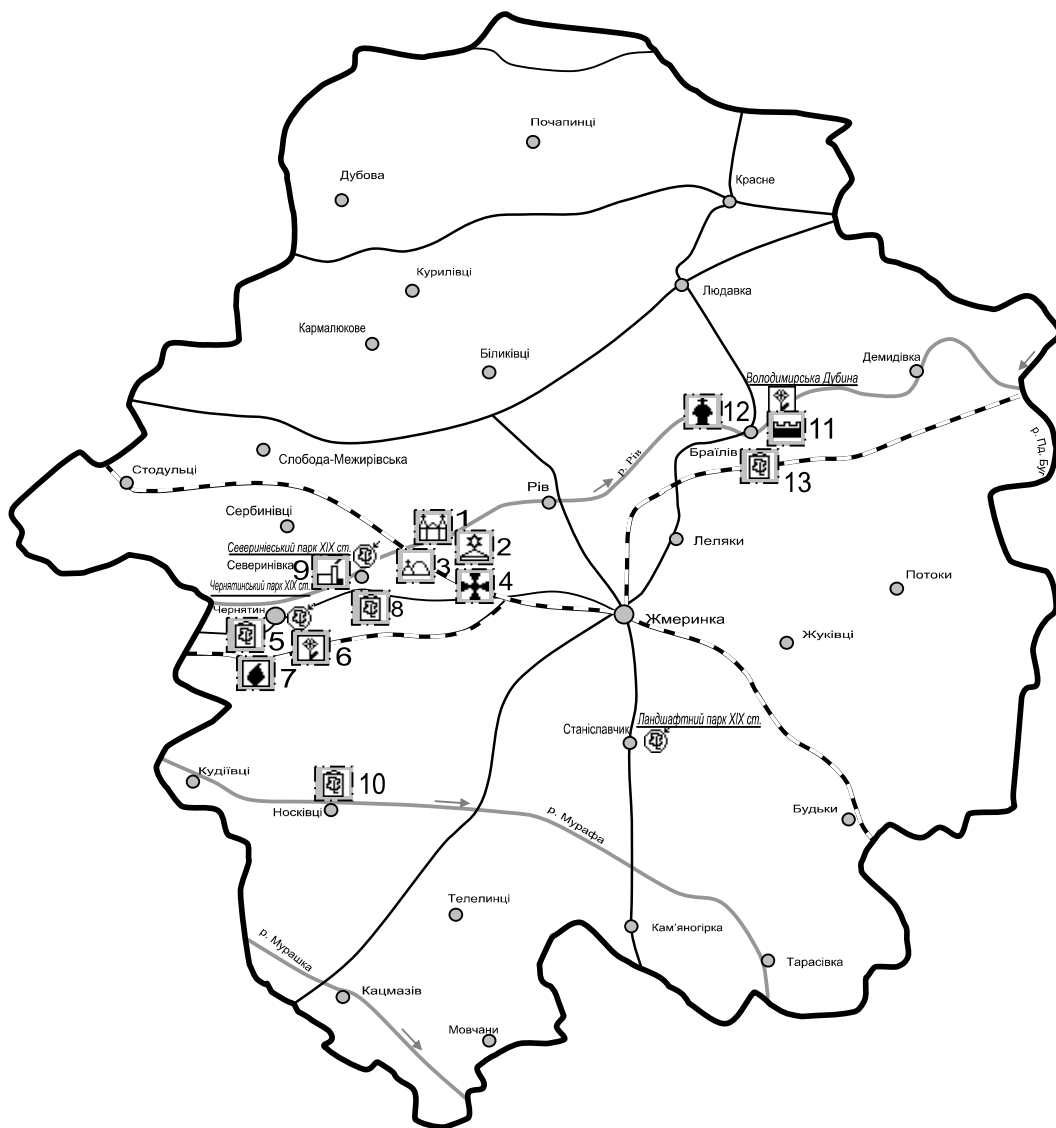

Рис. 6. Існуючі та перспективні антропогенні заповідні об'єкти Жмеринського району

 - існуючі заповідні об'єкти загальнодержавного та місцевого значень.

 Перспективні АЗО:

1 – Руїни костельу (с. Межирів); 2 – Руїни синагоги (с. Межирів); 3 – Стародавнє городище (с. Межирів); 4 – Єврейський цвинтар (с. Межирів); 5 – Палац Вітовських-Львових (смт. Чернятин); 6 – «Дуб Пушкіна»; 7 – Каскад ставків у Чернятинському парку; 8 – Палац Северина Орловського (с. Северинівка); 9 – Залишки водяного млина (околиці с. Северинівка); 10 – Палац 17ст. (с. Носківці); 11 – Браїлівський замок; 12 – Браїлівський монастир; 13 – Палац фон Мекк (смт. Браїлів).

Рис.7. Палац фон Мекк

Навесні 1878 року Чайковський відгукнувся на запрошення багатії меценатки приїхати в Браїлів. Візит залишив у нього незабутні враження. Красивий палац, розкішний парк і озера з лебедями – справжній рай. Усі побутові дрібниці були продумані, челядь заздалегідь проінформували про звички і смаки композитора. Обстановка сприяла творчості. Тут була створена перша оркестрова сюїта, опера “Орлеанська діва”, п’єси для скрипки, 7 романсів, зокрема, “Серед шумного балу” і “То було ранньої весни”, серенада Дон Жуана та ін. Тут уперше зустрілися два композитори Петро Ілліч Чайковський і молодий тоді Клод де Бюсі.

Пізніше Петро Ілліч напише: “У Браїлові хочу віддатися моїй любові до природи. Немає місця в усьому світі, що давало б мені в цьому відношенні так багато простору. Поїздки в Браїлів залишаться в моїй пам’яті променистим спогадом про найпоетичніші дні мого життя”. У реставрованому палаці відкрито музей композитора. Експозиція знайомить відвідувачів з творчістю П.І. Чайковського. Парк із величними липами і грабами запрошує відпочити під шатром дерев, де прогулювався колись композитор, створюючи прекрасну музику.

Розпочаті дослідження поселень Поділля висвітлили багато проблем, основними з яких є їх занедбаний стан та недостатнє фінансування не лише занесених до реєстру заповідних, а й не менш унікальних перспективних об’єктів. Поки-що дослідження ведуться лише в окремих регіонах. Вивчення найбільш унікальних об’єктів, вузлів, регіонів з метою створення бази даних (рис. 6), котра дасть можливість розробити індивідуальні проекти відновлення, збереження та раціонального використання усіх антропогенних заповідних об’єктів Поділля.

Література:

1. *Антонюк М.* Через віхи історії. – Вінниця: “О.Власюк”, 2004. – 574с.
2. *Денисюк Г.І.* Антропогенні ландшафти Правобережної України. – Вінниця, 1998. – 289с.
3. *Демчишин М.Г., Беспалова О.М., Анацький О.М., Криль Т.В.* Охорона та збереження об’єктів культурної спадщини в контексті сталого збалансованого розвитку. / “Екологічна освіта та виховання”. - № 10. – с. 36-39.
4. *Козаков В.Л., Тітов В.В.* Теоретико-методологічні засади вивчення об’єктів індустріальної спадщини Кривбасу. / Матеріали Другої всеукраїнської наукової конференції “Індустріальна спадщина в культурі і ландшафті”. – Київ, 2007. – Вип. № 4. – С. 31-37.
5. *Тютюнник Ю.Г.* Концепция объектов индустриальной культуры и проблемы сохранения наследия. / Матеріали Другої всеукраїнської наукової конференції “Індустріальна спадщина в культурі і ландшафті”. – Київ, 2007. – Вип. № 4. – С. 11-18.

Summary:

The unique anthropogenic protective objects of Zhmerynka district of Winnitsa region, explored as a result of the field researches, are described in the article. Except for existent objects, we offer the list of perspective units, which can replenish the naturally-protected fund.

Надійшла 31.10.2008р.